

RIGÓSZÉL (IV.)

Mintha valaki előre jelezte volna, hogy hozzá jönnek, Zelenović Pero már benn ült a nagyszobában, az asztalfőn, vadászkalapját most se véve le a fejéről, mégis mintegy áhítatban s révetegen nézve maga elé a szentképekkel teleaggatott falnál, az ablak alatt, ahol besütött a bágyadt őszi nap.

— Tudom, miért jöttök — mondta még mielőtt köszönhetek volna, s őszes borostával teleszórt fakó arcán mintha mosoly fénylett volna. — Ne féljeteK, ha senki se segített rajtatok, Zelenović Pero megmutatja, hogy kicsoda. Üljetek le! És ne sírjatok!

— Nincs nekünk időnk üldögélésre — mondta az eszéki nő, de leült máris, sőt a kosztümkabátját is kigombolta, s megigazította a fején a fekete kendőt. — Ha tudja, miért jöttünk, akkor csak mondja meg, amit akar, s megyünk máris.

De anyja is leült már, a húga ugyancsak kijebb húzta a széket, mintha egy pillanatra megfélemedtek volna a halottról, aki égő gertyák között fekszik fenn a hegyen, s talán csak a falu bolondja kornyikál fölötte, isten tudja miféle dalokat, s a kutyájuk vonít vigasztalanul a kapu előtt.

— Dicsértessék! — lépett be lesütött szemmel a cseléd, s egy üveg vörös bort tett az asztalra és ki-ki elé poharat. Szép, erős barna lány volt, már nem egészen fiatal, de még rózsaszínű volt karján a bőr, ahogy a blúza ujját feltúrte és domború mellén megfeszült a fehér kötény.

Azt mondták, miatta kergette el Zelenović Pero a feleségét, úgy-hogy az kénytelen volt beköltözni Eszékre a lányához és talán a vagyronról is lemondani, ha hinni lehetett a meséknek, hogy az úrhatnám pék már végrendelkezett és mindenét erre a lányra hagyta.

— Tölts a vendégeknek, Mandicám! — szólt rá gyengéden a gazda, s a bajusza helyéhez nyúlt, mintha meg akarta volna pödörni. — Ennekem Podhradzky Viktor igazán jó emberem volt — folytatta az asszonyokra nézve és levéve fejéről a zerge-tollas vadászkalapot, így akarván megadni a tiszteletet a koccintáshoz. — Talán csak a felszabadulás mámoros napjaiban zördültünk össze egy kicsit valamilyen félreértés miatt, de aztán összezecskolóztunk és jóbarátok maradtunk. Hát akkor Isten nyugosztalja!

A cselédlány került és fordult, süteményt tett elébük, miközben gazdája a szeme sarkából minden mozdulatát figyelemmel kísérte, s talán még a gondolatait se tudta összeszedni, vagy legalább is nem azt mondta, amit szeretett volna, mert egészen messziről kezdte a koccintás után:

— Mikor ezt a házat negyvenötben megvettem, Izabella kisasszony az utcai szobában lakott, ebbe meg, ahol most vagyunk, az anyja. Arról nem lehetett szó, hogy mindjárt kimenjenek, mert nem volt nekik hova. Egyik fia Pesten volt az öregasszonynak, a másik Párizsban vagy Amerikában, nem is tudom már . . .

Könnyű volt visszanézni az emlékekre Zelenović Pero szavai után, s újra látni a vak leányt a rácsos vaskapun át a kerti fák alatt, fehér botjával tapogatva maga előtt az utat, időnként megállva és a világtalanok jellegzetes fejtartásával figyelve a kapu felé, mintha a doktor lépteit hallotta volna, Komlóssy Kornélét, aki pedig akkor már régen nem járt a házhoz, egyedül hegedült az utca másik végében, ahelyett, hogy Izabella kisasszonyt kísérte volna, mint régen, messzire kalandozó futamai után eredve a csilingelő és csobogó zongorahangoknak, vagy könnyedén megelőzve azokat, úgyhogy a kisasszonynak kellett kemény és erélyes hangokkal sietve üzöbe venni őket . . . És egyszer csak elnémult a zeneszó a régi házban, az ablakot se nyitották ki többé a szalonban, csak a vak leány tűnt fel olykor-olykor a fák alatt, a parkban, s a reszkető fejű öregasszony, aki néha utána tipegett, s azt mondta: Nem kötöttél sálat a nyakadba, még majd megfázol nekem . . . Vagy csak azt: Idehozzam ki az uzsonnádat? Aztán a parkban se lehetett látni többé, vagy a vasrácsos filagóriában, mert örökre eltűnt anyjával együtt a régi házból, amelyben azután már Zelenović Pero foglalta el a hatalmas szobákat.

— Útlevelet nem adtak ki még senkinek — folytatta a pék és visszatette fejére a kalapot, mintha így biztonságosabban érezte volna magát. — De úgy járt át a nép a határon, mint régen, amikor nem is volt itt semmiféle akadály. A katonákat nem állította meg senki. Felrakhatták volna a fél falut a teherautókra, mint ahogy föl is raktak sok mindent . . . Na, mondom magamban, eltranszporálok én ezeket innen hamarosan. És akkor szóltak Vikornak, csináljon már valamit, mert ezek félnek . . . Mandica, töltsél!

A szép barna lány egy pillanat alatt benn volt a szobában, mintha csak az ajtónál várakozott volna a parancsszóra, s hiába tiltakoztak a gyászoló nők, a törpe pék ismét koccintott és kalapot emelt előttük, csak azután idézte tovább az emlékeit, mintha előzőleg erre a korty borra igazán szükség lett volna:

— Méltóságos asszony, mondtam, én csak egy szegény kis pék vagyok, de a barátom orosz tiszt, aki előtt minden út nyitva áll. Viktor ott állt mögöttem ünneplőben, nyakkendővel, és mivel előzőleg egy kicsit bepityizáltunk, jókedvűen is. Mindjárt kezet csókolt az öregasszonynak, aztán a lánynak. »De mért nincsen uniformisban, ha tiszt?« — gyanakodott a méltósága, mire Viktor megesküdött, hogy tényleg tiszt, csak itt most civilben jár. Na jó, azt mondják, majd ők még alusznak rá egyet, menjünk el másnap estefelé.

— Mért mondja most ezt nekünk, Pero bácsi? — emelte fel tiltakozón a hangját az eszéki Elvira. — Eljöttünk megtudni, van-e hely apámnak fönt a Rigószélen?

— Várj! — csitította a pék. — Nekem Viktor a barátom volt, mondtam már. Amikor elvitték azt a hat embert, mindenki azt hitte,

én vagyok a bűnös. Pedig a rendet főntartani nem az én dolgom volt. Tudjátok jól, kié. Micsoda erős ember volt az Ivo! És mire meghalt, pár évvel később, az anyja sem ismert volna rája, úgy összement. Tudjátok, miért? Mert Viktor senki előtt se titkolta az igazságot, hogy én ártatlan vagyok.

Az özvegy csendesesen sírdogálni kezdett, s a lányai csak nézték, mintha csodálkoztak volna, hogy miért sír. A szép erős cseléd bejött és kiment, mint akinek egy percnyi nyugta sincs, s a gazdája hosszan utána nézett beszéd közben.

— Hát ha az ember nagyon meggondolja, borzasztó is lehetett szegény Ivónak. Éveken át tették rá a megjegyzéseket. Nem haragosan, nem gyűlölködve, nem is túl hangosan. Csendesesen, mint a halálba kergető lelkiismeret. Hát ettől szabadított meg engem látjátok, ez a jó ember, Viktor!

Az özvegy hangosan felzokogott, mintha erre a bizonyosságra lett volna szüksége, hogy megértse, milyen jó ember volt csakugyan a behemót söröskocsis. De Zelenović Pero még nem fejezte be vallomását:

— És a határon is ő vitte át a szegény méltóságáikat. Csak közben egy kis baj volt, nem is tudom, elmondjam-e nektek. — A cselédlányra nézett, mintha tőle várt volna néma biztatást vagy tilalmat, s aztán folytatta: — Jó pár estén át kellett odajárni hozzájuk, amíg sikerült őket rábeszélni, hogy útnak induljanak, fel Budapestre, a méltósága fiához. Volt egy szép szőlőm túl a Makár-hegyen, azt adtam cserébe, a pénzt meg milliókba tettem elébük, de odaát így sem ért már semmit. És hogy elmentek, azt is szegény Viktornak köszönhetem, tudjátok meg.

Nem takarékoskodott a szavakkal, hogy a megboldogult ukrán érdemeit méltassa a családja előtt. S azok, mintha most világosodott volna meg előttük, ki volt, akit sirattak, mintha eddig nem ismerték volna, milyen nagylelkű, másokon segíteni kész, rendes ember volt, időnként sírni is elfelejtettek, úgy hallgatták Zelenović Pero dicséreteit.

— Mondom, talán nem is való, hogy mostan ezt tinektek elmondjam... De miért? Hát ez is csak amellett szól, hogy igazán derék, szeretni való ember volt apátok, és még olyan finom úrinő is bele tudott szeretni, mint Izabella kisasszony, a doktor után...

— Miféle bolondságokat beszél itt összevissza? — csapott az asztalra a fiatalabb leány, aki hármuk közül talán a legkevésbé adta át magát az emlékeknek a fakó arcú ember szavai nyomán. — Nem azért jöttünk, hogy mindenféle marhaságot halljunk, hanem hogy megmondja, átadja-e a temetői helyét a Rigószélen vagy nem?

— Már eddig is sejthettétek, hogy szívesen helyet csinállok neki a hegyen, és ha kicsit többet beszéltem, hát az csak azért volt, mert igazán szerettem apátokat! És azt is tudom, hogy ő azért nem mindent mesélt el nektek odahaza, és így talán nem is hallottátok róla, amit most elmondtam.

Hát hogy nem mesélt, ez igaz volt. Mert úgy jött haza, szegény, és ezt most se lehet letagadni, hogy csak beesett az ágyba, s már horkolt is, mert holtrészegen érkezett esténként, olykor még kurjongatni is elfelejtett, teleénekelni az utcát, mielőtt berúgta volna a kiskaput. S az özvegy, mintha meg akarta volna védelmezni a lányai előtt a

kimondhatatlan váddal szemben, miközben a kíváncsiság is erős volt benne, így szólt:

— A mesterségivel járt, hogy inni kellett szegénynek. Ment egyik kocsmából a másikba, és mindenhol elébe tették a porcióját. Más, gyöngébb ember ki se bírta volna. Hanem mi volt a kisasszonnyal?

— Hogy mi volt? — tűnődött el Zelenovič Pero a saját szavain. — Szerelem volt! Beleszeretett a kisasszony. Egy este csak fölhajtotta a zongora födelét és játszani kezdett, mint régen, mikor még a doktor kurizált neki. Valamilyen orosz dalt muzsikált, úgyhogy Viktor énekelni kezdett meg sírni hangosan, mint a gyerek, a méltóságos asszony meg azt mondta: »Hiszen én ezt ismerem, két fehér ló van a kocsijába fogva!« A hangjáról ismerte föl. Talán énekelni hallotta, amikor hazament. De a lány avval nem törődött, csak játszott azon a zongorán, már éjjelre járt az idő, a méltósága elaludt a székében, én meg mondom, gyerünk a fenébe, elég volt, de nem, Viktor letérdelt a kisasszony elé ott a zongoránál, térdére hajtotta a fejét és sírt, az meg csak simogatta és egyszer csak azt mondta: Szegény barátom, szeretem magát!

— Gyerünk! — állt fel a fiatalabb lány, és akkor már csakugyan menni kellett, s Zelenovič Pero nem marasztalta őket, csak az izmos, erős derekú szolgáló ment ki velük a park sóderral felszórt útján a kapuig.

— Na, mit végeztetek? — érte utol őket motorján a szikvízgyáros. — Ugye, hallani sem akar róla?! Ismerem én ezt jól!

Nem feleltek neki. Siettek haza a halotthoz, s közben egy szót se váltottak egymással, mintha a titok, ami az idő mélyéből a fiatal Podhradszky Viktort hozta elébük, el is feledtette volna velük a halált, a fájdalmat, a gyászt és az egész kínos huzavonát a Rigószélen megásható sírgödör körül.

A kiskapu nyitva volt, a félkegyelmű legény elaludt a konyhában, mellette üres volt a pálinkásüveg, az özvegy felvette, az asztalra tette, s megigazította a bolond fején a kalapot, mintha így kellett volna ülnie a halottasházban, kalappal a fején, mert hát bolond volt.

Aztán este lett, s szállingózni kezdtek a feketébe öltözött vénasszonyok, mint amikor varjak ereszkednek le lusta szárnycsapással a földre. Hangos szóval kezdték mondani az Űrangyalát, könyörtelenül és feltartóztathatatlanul, mint egy áradat, amely mindent elsodor maga előtt. Hosszan és kitartóan imádkoztak, csontig hatoló hangon, úgyhogy amikor elhallgattak végre, egy fiatalasszony felnevetett a halott mellett, ahogy valamilyen vidám mesébe fogott a szegény Viktorról, és mindenki megkönnyebbült.

A szomszédasszony otthonosan sütötte meg kinn a konyhában a pogácsát, és miközben felrázta és kilökte az éjszakába a bolond legényt, aki jajgatva ereszkedett le a hegyen, s messziről is hallani lehetett a panaszát, odafordult az észéki Elvirához és azt mondta:

— Azt se tudom, hol a zsirotok! A sajátomból hoztam. Hát csak mondom.

— Jaj, édes Marisom, — sóhajtott fel egy vénasszony, aki az imént még oly szigorúan imádkozott. — Emlékszek, mikor ez beléd habarodott, ez a szegény Viktor! Hozta ki a monostori bandát és minden másnap éccaka húzatta az ablakod alatt. Azt mondja szegény uram,

Isten nyugosztalja, nem is csodálkozok, amilyen egy szép lány ez! Csak, azt mondja, csukd be az ablakot, hadd aludjak el.

Nem volt szép lány, szegény, csak engedelmes volt és szelíd tekintetű, de az se használt azután, hogy Csordás Nagy István miatta akarta elkergetni a feleségét. És az éjjelizenéből se volt igaz egy árva szó se. Nem kellett őneki muzsikaszó, hamarosan beleegyezett, hogy feleségül megy a korbély ukránhoz. De egy másik már folytatta a halott dicséretét:

— Amilyen nagy természetű volt, olyan lágyszívű is volt. Az én Elvirám, mondta és könny gyűlt a szemébe. Vagy amikor a te uradat elvitték, hogy ez hogy fogadkozott, kihozza ő, szembeszáll érte az egész világgal!

Most a fiatalabb lánynak kellett volna elsírnia magát hangosan, hogy mindenki lássa, mennyire szívére vette a kegyeletes szavakat. De az nem tudott alakoskodni, ha tudta is, hogy azt mondják rá: »Kommunista, azért«. Mert apja inkább azt vetette a szemére, hogy börtönbe került az ura, és soha meg nem kérdezte, miből él és miből próbál neki csomagot küldeni.

Aztán késő este lett, a falu végleg elcsendesedett, csak egy-egy hajófüty hallatszott, a vénasszonyok közül néhányan már mellükre ejtették a fejüket, mert erős volt a pálinka, amivel megkínálták őket, s különben is korai lefekvéshez voltak hozzászokva. Amikor pedig Dávid jött bejelenteni, hogy megásta a sírt, a virrasztásnak is vége volt. Aki nem ébredt fel a hangjára, ahhoz ő maga lépett oda, hogy megrázza:

— Megvan már a halott hajléka, Isten nyugosztalja!

De ő maga nem követte mindjárt a sötétben botorkáló vénasszonyokat. Megkapta a járandóságát, lehajtotta a három pohár pálinkát egymás után, a pogácsából is evett, s akkor feltette fejére a kalapot, mint aki már megy, s így szólt:

— Hát ez nagy küzdelem vót! Nem is emlékszek rá, hogy így kellett volna valakiért is megküzdeni. Pedig elég régen szolgálom az egyházat!

— Az életért jobban kell megküzdeni néha — mondta a megboldogult Podhradszky Viktor veje, az, akinek olyan nehéz sorsa volt. Mert ő kísérte ki a sírásót, aki erre azt mondta:

— Ebben az egyben egyezek veled, Józsi!

És ahogy ment az alvó falu fölött a hegyoldalban a lakása felé, túl a Rigószélen, külön átérezte szavainak jelentőségét. A fejéhez nyúlt, mint aki többet ivott a kelleténél, s felsóhajtott. Hogy mire gondolt, talán a régmúlt időkre, mikor még másféle falu aludta álmát a hegy aljában ilyenkor ősziidőben, talán az örökre eltűnt emberek is megjelentek előtte egy pillanatra, mert hosszú volt az út a temetőig, a vak leány, s a sánta suszter éppúgy, mint a rossz lelkiismeretétől elsorvadt ember, vagy talán az élőkre gondolt, akikkel jóval nehezebb szembeszállni, mint megásni a holtak sírját, ki tudja...

Csak ment az őszi éjszakában, kicsit pityókásan, árnyéka imbolgva követte, mert szembe süttött vele a hold, s láthatatlan szárnyakkal szállt fel előtte az eltűnt idő és a történelem.

(Vége)